



Олена Беляневич

докторка юридичних наук, професорка,
 професорка кафедри цивільного права і процесу
 Донецького національного університету імені Василя Стуса
 (Вінниця, Україна)
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2590-2807>
 belyanevych.helen@gmail.com

УДК 346.12+346.9:347.725

СПІРНІ ПИТАННЯ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ЗА ЗБИТКИ, ЗАВДАНІ ТОВАРИСТВУ

АНОТАЦІЯ. Мета статті полягає у формулюванні підстав та умов притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб акціонерного товариства (АТ) за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю).

У статті проаналізовано норми Господарського кодексу України (ГК України) та корпоративного законодавства, якими передбачено солідарну відповідальність посадових осіб товариства за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю), та актуальна правозастосовна практика Верховного Суду.

Відповідальність посадових осіб є корпоративною і відрізняється від договірної та позадоговірної (деліктної) відповідальності за підставою та характером відносин, в яких вона застосовується. Підтримано наукову позицію про те, що у корпоративному праві повинен діяти принцип спеціалітету: відповідальність настає тільки за ті порушення, на тих підставах, за тих умов і відносно тих суб'єктів, які зазначені в законі, установчих документах юридичної особи або корпоративному договорі. Оскільки відповідальність будь-якої особи не може встановлюватися за аналогією, для притягнення до відповідальності посадових осіб товариства завжди маж бути точно визначений юридичний факт (дії, бездіяльність), із яким закон пов'язує настання відповідних негативних для товариства наслідків.

Визначено, що правопорушенням у сфері корпоративного управління є протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи, яка не відповідає імперативним нормам закону (нормам, які встановлюють повноваження органів товариства та порядок їхньої реалізації), внутрішнім документам товариства, якими встановлено обов'язки таких осіб, звичаям ділового обороту, умовам цивільно-правового договору, укладеного із такою особою, та порушує суб'єктивні права іншого учасника корпоративних відносин або товариства. Перелік протиправних дій посадових осіб закріплений у ст. 89 ГК України. Визначено, що підставою притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб АТ за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю), є спільно вчинене посадовими особами товариства правопорушення у відносинах корпоративного управління. Умовами притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб товариства є протиправність, наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок, вина порушника в їх сукупності. Презумп-

ція винуватості боржника, яка діє у цивільному та господарському праві, має застосовуватися і у відносинах корпоративного управління. Вина посадової особи, дії якої можуть бути кваліфіковані як підстави цивільно-правової відповідальності за заподіяні товариству збитки, повинна презюмуватися. Обов'язок доведення факту протиправної поведінки, розміру завданої шкоди та прямого причинного зв'язку між правопорушенням і шкодою покладено на позивача. Посадові особи товариства можуть бути звільнені від відповідальності за завдані товариству збитки, якщо доведуть, що їхні дії не виходили за межі звичайного ризику при прийнятті відповідних управлінських рішень, у зв'язку з якими настали негативні наслідки для товариства. Притягнення посадової особи до відповідальності лише за порушення загальних засад добросовісності та розумності неможливе.

Ключові слова: солідарна відповідальність; посадова особа товариства; збитки; правопорушення у відносинах корпоративного управління; принцип спеціалітету.

Захист прав та інтересів акціонерного товариства (далі – АТ) здійснюється через застосування заходів юридичної відповідальності до посадових осіб товариства, зокрема цивільно-правової.

Мета дослідження полягає у формулюванні підстав та умов притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб АТ за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю).

До цієї проблематики в різний час зверталися І. Спасибо-Фатеєва, О. Кібенко, В. Кравчук, І. Лукач, О. Кологойда, В. Жорнокуй, А. Мякий та інші науковці. Новітня практика Верховного Суду у справах про відповідальність посадових осіб товариства, яка складається у зв'язку із запровадженням у Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України)¹ конструкції похідного позову, свідчить про тенденцію кваліфікації таких відносин, як генерального делікту. У цій статті підтримується висловлена у науковій літературі позиція про те, що підставою відповідальності посадових осіб товариства є лише ті порушення, на тих підставах, за тих умов і відносно тих суб'єктів, які зазначені в законі, установчих документах юридичної особи або акціонерній угоді (корпоративному договорі), тобто в таких відносинах має застосовуватися принцип спеціалітету, а не генерального делікту.

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України² засади цивільно-правової відповідальності визначаються виключно законами України.

Як зазначено в рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001,

наголошуючи на важливості гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція України встановила, що склад правопорушення

¹ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

² Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи державно-примусового впливу за його вчинення визначаються виключно законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, та бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (статті 58, 61, пункти 1, 22 частини першої статті 92 Конституції України)³.

Засади цивільно-правової відповідальності (*загальні підстави, умови, форми відповідальності тощо*) мають врегульовуватися виключно законами України (п. 2 мотивувальної частини рішення)⁴.

Стаття 63 Закону України “Про акціонерні товариства” (далі – Закон про АТ) визначає засади відповідальності посадових осіб органів АТ:

1. Посадові особи органів акціонерного товариства повинні діяти в інтересах товариства, дотримуватися вимог законодавства, положень статуту та інших документів товариства.
2. Посадові особи органів акціонерного товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом.
3. У разі якщо відповідальність згідно із цією статтею несуть кілька осіб, їх відповідальність перед товариством є солідарною⁵.

Посадовими особами є фізичні особи – голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор АТ, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства відповідно (п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ)⁶.

У частині 4 ст. 23 Закону України “Про господарські товариства”⁷ з часу його ухвалення у 1991 р. і дотепер у незмінному вигляді міститься бланкетна норма про те, що посадові особи відповідають за заподіяну ними товариству шкоду відповідно до чинного законодавства України. Ця норма має загальний характер і поширюється на всі види господарських товариств. Бланкетний характер цієї норми за відсутності відповідних законодавчих норм про порядок застосування до посадових осіб такого заходу відповідальності зумовлював суто умоглядну можливість її реалізації.

⁵ Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

⁶ Там само.

⁷ Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

Частиною 4 ст. 89 Господарського кодексу України (далі – ГК України)⁸ (у первісній редакції від 16 січня 2003 р.) передбачалося, що посадові особи відповідають за шкоду, заподіяну ними господарському товариству, у межах і порядку, передбачених законом. Тобто було розширено перелік правових підстав для застосування такої відповідальності через включення вказівки на те, що межі і порядок можуть бути передбачені установчими документами товариства, але бланкетність самої норми була законодавцем збережена. Така відповідальність мала наставати в межах і порядку, передбачених законом та установчими документами товариства⁹.

Частина 2 ст. 89 ГК України (у редакції Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів”¹⁰) містить загальну норму про відповідальність посадових осіб за збитки, завдані ними господарському товариству, яка поширюється на всі види господарських товариств. Також у ч. 2 ст. 89 ГК України міститься невичерпний перелік дій (бездіяльності), які є підставами такої відповідальності.

Нормами Закону про АТ, порівняно із Законом України “Про господарські товариства”, деталізовано обов’язки посадових осіб товариства, що є більш надійним із погляду правової визначеності нормативним підґрунтям для кваліфікації дій чи бездіяльності посадових осіб та притягнення їх до відповідальності (статті 28, 62, 63, 71, 72 Закону про АТ).

Водночас у ст. 63 Закону про АТ визначено:

– посадові особи органів АТ несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом (ч. 2 ст. 63);

– солідарний характер відповідальності посадових осіб товариства, які завдали товариству збитки своїми діями (бездіяльністю) (ч. 3 ст. 63)¹¹.

Таким чином, бланкетний характер норми про умови та порядок відповідальності посадових осіб у Законі про АТ частково збережено, оскільки в документі нормативно-правова основа такої відповідальності визначена лише частково.

Настання юридичної відповідальності як такої є можливим, якщо вчинене діяння/бездіяльність відповідає складу правопорушення, закріпленого у відповідній статті нормативно-правового акта. Вчинення правопорушення є фактичною підставою юридичної відповідальності,

⁸ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

⁹ Г Знаменський, В Щербина (ред), *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України* (3-тє вид, перероб і доп, Юрінком Інтер 2012) 188.

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів: Закон України від 7 квітня 2015 р. № 289-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289-19#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

¹¹ Про акціонерні товариства (н 5).

нормативно-правовою є відповідні норми права, в яких закріплено склад правопорушення¹².

Для юридичної відповідальності загалом неправомірна поведінка (правопорушення) – це точно визначений факт за місцем, часом, колом осіб. Інакше кажучи, норми, якими передбачено відповідальність певних осіб (зокрема й посадових осіб товариства), повинні містити однозначно визначені законодавцем гіпотезу, диспозицію і санкцію. Якщо норма одного закону є бланкетною, то відповідний структурний елемент повинен міститися в іншому законі. У протилежному випадку притягнення особи до відповідальності буде нормативно необґрунтованим.

Зі змісту загальної норми ч. 2 ст. 89 ГК України, якою визначено види правопорушень, за які передбачено можливість притягнення до цивільної відповідальності посадових осіб АТ, вбачається, що правопорушенням у сфері корпоративного управління є протиправна дія або бездіяльність посадової особи товариства, що не відповідає імперативним нормам закону, внутрішнім документам товариства, якими встановлено обов'язки таких осіб та порушує суб'єктивні права іншого учасника корпоративних відносин або товариства. Відповідальність посадових осіб АТ має бути диференційованою. При притягненні до цивільно-правової відповідальності посадових осіб АТ слід брати до уваги функції цих органів, які згідно із законом відокремлені. Якщо наглядова рада є органом, який здійснює захист прав АТ, і в межах компетенції, визначеної статутом і цим Законом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу (ч. 1 ст. 51 Закону про АТ). Натомість функцією виконавчого органу є здійснення управління поточною діяльністю товариства (ч. 1 ст. 58 зазначеного Закону)¹³.

Науковці звертали увагу на таке:

– якщо в АТ колегіальний виконавчий орган, то його члени притягаються до відповідальності, за винятком тих, хто не був присутнім при вирішенні питання про вининення правочину, яким було завдано збитків АТ, або голосував проти¹⁴;

– рішення у межах органів приймаються більшістю голосів, дії (бездіяльність) окремих осіб у їхньому складі можуть бути правомірними, як наслідок – такі особи не можуть бути притягнуті до відповідальності за збитки, завдані товариству в результаті дій більшості. Безпосередньо

¹² І Безклубий (ред), *Відповідальність у приватному праві* (Грамота 2014) 27.

¹³ Статут компанії та/або її внутрішні положення повинні чітко визначати те, що наглядова рада та виконавчий орган мають різні сфери відповідальності (розділ 3.3 Рекомендацій щодо практики застосування законодавства з питань корпоративного управління (Кодексі корпоративного управління), затверджених рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) від 12 березня 2020 р. № 118. Див.: Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації, затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12 березня 2020 р. № 118 <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/corporate-governance-code_final_ukr.pdf> (дата звернення: 13.06.2021).

¹⁴ І Спасибо-Фатєєва (ред), *Корпоративне управління* (Право 2007) 446.

не варто вести мову про відповідальність осіб, які голосували проти рішення, яке викликало завдання АТ збитків, або осіб, які не брали участі в голосуванні¹⁵.

Корпоративні правовідносини за своєю природою не є ані договірними, ані позадоговірними. Критеріями, за якими корпоративні відносини мають бути виокремлені серед інших відносин, є управління корпорацією та здійснення корпоративних прав¹⁶.

Відповідальність посадових осіб є корпоративною і відрізняється від договірної та позадоговірної (деліктної) відповідальності за підставою та характером відносин, при цьому:

– підставою виникнення договірної відповідальності, зокрема й у вигляді відшкодування збитків, є порушення стороною умов договору. До таких порушень норми глави 82 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹⁷ не застосовуються;

– підставою виникнення деліктної відповідальності є порушення абсолютних прав особи (права власності, права повного господарського відання або оперативного управління) або особистих немайнових прав особи (права на життя, здоров'я, гідність). Деліктне зобов'язання завжди має позадоговірний характер і лише у випадках, прямо передбачених законом, може виникнути за наявності договірних відносин у передбачених законом випадках (наприклад, статті 928, 1196 ЦК України);

– підставою корпоративної відповідальності (зокрема й відповідальності у відносинах корпоративного управління) є порушення корпоративних прав та невиконання корпоративних обов'язків. У сфері корпоративного управління такі обов'язки мають організаційно-господарську, управлінську природу.

Наявна судова практика розгляду спорів про відшкодування посадовими особами збитків, яка почала розвиватися із запровадженням у законодавство України конструкції похідного позову, свідчить про те, що господарські суди застосовують до відносин відповідальності посадових осіб товариства правила про генеральний делікт. Зокрема, у п. 4.2.4 постанови Верховного Суду від 20 червня 2018 р. у справі № 922/2187/16 зазначено таке:

Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду визначено у статті 1166 ЦК України, з аналізу якої слідує, що будь-яка майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим

¹⁵ В Жорнокуй, 'Розумність та добросовісність: світова практика застосування щодо відповідальності членів органів акціонерного товариства за його борги' (2019) 2 Підприємництво, господарство і право 26.

¹⁶ І Лукач, *Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні* (Ліра-К 2015) 113.

¹⁷ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

немайновим правам або майну фізичної або юридичної особи, відшкодується особою, яка її завдала, в повному обсязі. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини (ч. 2 ст. 1166 ЦК України). Для відшкодування шкоди за правилами ст. 1166 ЦК України необхідно довести такі елементи: 1. Неправомірність поведінки особи. Неправомірною можна вважати будь-яку поведінку, внаслідок якої завдано шкоду, якщо завдавач шкоди не був уповноважений на такі дії. 2. Наявність шкоди. Під шкодою слід розуміти втрату або пошкодження майна потерпілого та (або) позбавлення його особистого нематеріального права (життя, здоров'я тощо). 3. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою є обов'язковою умовою відповідальності та виражається в тому, що шкода має виступати об'єктивним наслідком поведінки завдавача шкоди. 4. Вина особи, що завдала шкоду. Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає відповідальність за заподіяну шкоду¹⁸.

Зважаючи на особливості відносин корпоративного управління, вважаємо, що беззастережне поширення норм про деліктні зобов'язання на відносини солідарної відповідальності посадових осіб товариства є доволі спірним і недостатньо обґрунтованим, оскільки:

– відповідальність будь-якої особи не може встановлюватися за аналогією, для притягнення до відповідальності завжди повинен бути точно визначений юридичний факт (дії, бездіяльність), із яким закон пов'язує настання відповідних негативних для особи наслідків;

– оскільки відносини є управлінськими (що визнається не тільки в теорії господарського права, а й цивілістикою), їх не можна ототожнити ані з договірними, ані з позадоговірними, оскільки вони виникають у зв'язку з призначенням (обранням) особи на відповідну посаду в порядку, встановленому законом і внутрішніми актами товариства;

– з огляду на управлінський характер діяльності посадових осіб виконавчого органу товариства (одноосібного або колегіального) не можуть бути застосовані ознаки суб'єктів цивільних правовідносин (юридична рівність, майнова самостійність).

– виділення в ЦК України окремих норм про спеціальні делікти свідчить про те, що законодавець диференціює правове регулювання відшкодування позадоговірної шкоди в окремих випадках, встановлюючи для них спеціальні правила;

– у корпоративному управлінні беруть участь суб'єкти, які не можуть бути позначені як особи в розумінні ч. 1 ст. 2 ЦК України ('Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи (далі – осо-

¹⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 червня 2018 р. у справі № 922/2187/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75081758>> (дата звернення: 13.06.2021).

би)»¹⁹. Органи товариства є учасниками корпоративних правовідносин, але не визнаються суб'єктами цивільного права; органи товариства не мають цивільної правосуб'єктності, але закон надає їм певні права та передбачає певні обов'язки у сфері корпоративного управління, назовні дії таких органів вважаються діями цієї особи, але у внутрішніх відносинах кожен орган має свій правовий статус²⁰;

– господарсько-правовою наукою органи товариства визнаються суб'єктами внутрішньогосподарських відносин, кожен із яких (органів) наділений власною компетенцією. Такі *внутрішньогосподарські* відносини (організаційно-господарські) існують між органами господарського товариства (зборами, наглядовою радою, виконавчим органом, ревізійною комісією), які виникають у процесі корпоративного управління та контролю²¹;

– посадові особи товариства, як і будь-якої іншої юридичної особи не визнаються суб'єктами господарського права ані в теорії цивільного права, ані в теорії господарського права.

Якщо договірна відповідальність настає (чи може настати в силу закону чи договору) за будь-яке порушення договірних прав, а деліктна – за будь-яку шкоду, заподіяну особі чи майну, то в корпоративному праві повинен діяти *принцип спеціалітету*: відповідальність настає тільки за ті порушення, на тих підставах, за тих умов і відносно тих суб'єктів, які *expressis verbis* (з повною ясністю – лат.), зазначені в законі, установчих документах юридичної особи або корпоративному договорі. Основу корпоративної відповідальності становить порушення суб'єктивних корпоративних прав, які мають управлінську природу²². Такий принцип спеціалітету закріплений, наприклад, у Законі України «Про банки і банківську діяльність»²³, ст. 58 якого передбачає відповідальність пов'язаної з банком особи, дії або бездіяльність якої призвели до завдання банку шкоди з її вини.

Перелік правопорушень, які є підставою відповідальності посадових осіб товариства за завдані ними збитки, як зазначалося вище, нині визначені в ст. 89 ГК України.

Як зазначено у постанові Верховного Суду від 20 червня 2018 р. у справі № 922/2187/16, виключним предметом похідного позову є вимога про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, *правовою підставою похідного позову у цьому ви-*

¹⁹ Цивільний кодекс України (н 17).

²⁰ В Кравчук, *Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики* (Істина 2005) 13; Спасибо-Фатєєва (н 14) 438; І Сядриста, 'Деякі проблеми визначення суб'єкта акціонерної відповідальності' (2020) 12 Підприємництво, господарство і право 82.

²¹ В Щербина, *Вибране: збірка статей* (Ліра-К 2015) 276–7.

²² О Гутников, *Корпоративная ответственность в гражданском праве* (ИЗИСП 2019) 181.

²³ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>> (дата звернення: 13.06.2021).

падку є норми ст. 89 ГК України²⁴. Це вбачається також зі змісту постанови Верховного Суду від 4 вересня 2018 р. у справі № 923/1315/16²⁵.

Сукупність умов, які необхідні для настання цивільно-правової відповідальності, називають складом цивільного правопорушення. За загальним правилом, цивільно-правова відповідальність як така настає за наявності складу правопорушення, тобто сукупності умов (протиправність, наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок, вина).

У постанові Верховного Суду від 4 вересня 2018 р. у справі № 923/1315/16 про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, зазначено, зокрема, що

для застосування такої міри відповідальності як відшкодування збитків необхідною є наявність усіх чотирьох загальних умов відповідальності, а саме: протиправна поведінка; збитки; причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданими збитками; вина. За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільна відповідальність не настає. Протиправна поведінка особи може виявлятися у прийнятті нею неправомірного рішення або у неправомірній поведінці (діях або бездіяльності). Протиправною у цивільному праві вважається поведінка, яка порушує імперативні норми права або санкціоновані законом умови договору, внаслідок чого порушуються права іншої особи. Під шкодою розуміється матеріальна шкода, що виражається у зменшенні майна потерпілого в результаті порушення належного йому майнового права, та (або) применшенні немайнового блага (життя, здоров'я тощо). Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди [курсив наш, – О. Б.]. При цьому, саме на позивача покладено обов'язок доведення факту протиправної поведінки, розміру завданої шкоди та прямого причинного зв'язку між порушенням зобов'язання та шкодою²⁶.

Розгорнута характеристика умов цивільно-правової відповідальності при застосуванні такого особливого способу захисту про відшкодування власником істотної часті шкоди, завданої банку відповідно до ст. 58 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, викладена в постанові Верховного Суду від 20 вересня 2018 р. у справі № 753/23222/15-ц. Зокрема, у ній також звертається увага на те, що критерії протиправності поведінки заподіювача шкоди (порушення правової норми, що виявляється у здійсненні заборонених правовою нормою дій або в утриманні в здійсненні наказів правової норми діяти певним чином), безпосередній

²⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 червня 2018 р. у справі № 922/2187/16 (н 18).

²⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 4 вересня 2018 р. № 923/1315/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76236959>> (дата звернення: 13.06.2021).

²⁶ Там само.

причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою, наявність вини у вигляді умислу або необережності. Крім того,

<...> вимагаючи відшкодування шкоди з відповідача як власника істотної участі банку, позивачу належало довести факт завдання йому шкоди завдавачем такої шкоди, її розмір, надати докази невиконання відповідачем зобов'язання або вчинення ним протиправних дій, вини та причинно-наслідковий зв'язок між невиконанням зобов'язань відповідачем та заподіяною шкодою. *Настання факту неплатоспроможності банку не є достатнім доказом того, що власники істотної участі не вживали заходів для її уникнення* [курсив наш. – О. Б.]²⁷.

Загалом така позиція відповідає усталеним у науковій літературі поглядам. До цього можна додати, що:

1. *Правопорушенням у сфері корпоративного управління є протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи, яка не відповідає імперативним нормам закону (нормам, які встановлюють повноваження органів товариства та порядок їх реалізації), внутрішнім документам товариства, якими встановлено обов'язки таких осіб, звичаям ділового обороту*²⁸ та порушує суб'єктивні права іншого учасника корпоративних відносин або товариства.

2. *Наявність збитків (чи шкоди)*. Відповідно до ч. 2 ст. 224 ГК України під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. У літературі під збитками розуміються ті негативні наслідки, які наступили у майновій сфері товариства у результаті правопорушень його посадовими особами. Збитки, як зазначається, є матеріальною шкодою, яка характеризується зовнішніми (фізичними) та внутрішніми (якісними) змінами майнової бази суб'єкта господарювання. Тому збитки – це завжди вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданої протиправними діями (бездіяльністю) одного учасника таких відносин іншому²⁹. Звертаючись із позовом про їх стягнення, позивач повинен надати докази їх наявності, зокрема й стосовно неодержаних доходів), а також обґрунтувати розмір завданих збитків.

²⁷ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 20 вересня 2018 р. № 753/23222/15-ц <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76614687>> (дата звернення: 13.06.2021).

²⁸ Відповідно до вже усталеної судової практики існування звичаю ділового обороту та його зміст (звичаєву норму) повинна довести та сторона спору, яка на нього посилається в обґрунтування своїх вимог та заперечень.

²⁹ В Мамутов (ред), *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України* (Юрінком Інтер 2004) 364.

3. *Причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкодою.* У теорії цивілістики причинний зв'язок у цивільно-правовій відповідальності визначається як об'єктивно існуючий зв'язок між виникненням обов'язку боржника щодо сплати боргу чи притягненням його до іншої форми цивільно-правової відповідальності і наявністю конкретно встановлених підстав такого притягнення³⁰.

4. *Вина.* Питання про підприємницький ризик безпосередньо пов'язане з умовою про вину порушника та, як свідчить судова практика, виникає при застосуванні норм ч. 4 ст. 92 ЦК України. Утім, ці норми, на нашу думку, у відносинах відповідальності посадових осіб за збитки, завдані товариством, не можуть бути правовою підставою похідного позову (мінімум принаймні, з огляду на те, що, окрім керівника товариства, інші посадові особи не діють від імені товариства у відносинах цивільного обороту).

У цивільному та господарському праві діє презумпція винуватості боржника, відповідно, вона має застосовуватися і у відносинах корпоративного управління. Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 89 ГК України на посадових осіб товариства покладається відповідальність за винні діяння вина посадової особи, дії якої можуть бути кваліфіковані як підстави цивільно-правової відповідальності за заподіяні товариству збитки, повинна презюмуватися. Поряд із цим посадові особи товариства можуть бути звільнені від відповідальності за завдані товариству збитки, якщо доведуть, що їхні дії не виходили за межі звичайного ризику при прийнятті відповідних управлінських рішень, у зв'язку з якими настали негативні наслідки для товариства.

Господарську діяльність як таку, а тим більше господарську діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку (підприємництво) супроводжують різноманітні ризики, зокрема й економічний, або підприємницький (господарський) ризик, якому притаманні суперечливість, альтернативність і невизначеність³¹. Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 ГК України). Комерційний розрахунок і власний комерційний ризик є одним із принципів підприємництва (ст. 44 ГК України), отже, суб'єкт підприємницької діяльності не лише отримує прибуток, а й несе ризик збиткових наслідків своєї діяльності, включаючи ризик банкрутства.

³⁰ Цивільне право України: Загальна частина: підручник (Бірюков І, Заїка О ред, 3-тє вид, змін та доповн, Алерта 2014) 270.

³¹ Р. Майданік (ред), Аномалії в цивільному праві України: навчально-практичний посібник (Юстініан 2007) 129–33.

Ризик в економічному сенсі – це можливість неотримання прибутку через зміну кон'юнктури ринку, помилки у програмуванні власної господарської діяльності, дій конкурентів тощо. Найбільш очевидним це виявляється у негативних економічних наслідках виконання договірних зобов'язань товариством або невиконання зобов'язань його контрагентом у вигляді майнових втрат (збитків). Водночас ані цивільне законодавство, яке регулює майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, ані господарське законодавство, яким визначаються особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання, не виходить за межі ідеї еквівалентності в договірних відносинах (майново-господарських зобов'язань).

Наприклад, вкрай не вигідні умови, на яких було укладено договір керівником товариства: а) об'єктивно мають свідчити про абсолютну нееквівалентність правочину; б) абсолютна нееквівалентність умов договору має бути очевидною для обох (усіх) сторін³².

У постанові від 25 липня 2019 р. у справі № 916/2733/18, предметом спору в якій було стягнення з пов'язаних із банком осіб шкоди, заподіяної банку, під час вирішення питання щодо реалізації кредитної політики за 76 кредитними договорами, Верховний Суд зазначив, що

кожна кредитна операція є самостійним правовідношенням, що є підставою для виникнення у сторін цього правовідношення цивільних прав і обов'язків. У випадку наявності порушень, які були допущені як під час укладення відповідного кредитного договору, так і при його виконанні, утворюють окремий склад цивільно-правового правовідношення, що характеризуються самостійними цивільно-правовими наслідками. Встановлення обставин вчинення кожної з цих операцій засвідчується доказами, які не є пов'язаними між собою (різні кредитні договори, договори забезпечення тощо).

Отже, вимоги про стягнення шкоди у конкретно визначеному позивачем за кожним окремим кредитним договором розмірі є самостійними вимогами, які не пов'язані ні підставами виникнення, ні поданими доказами та не є основними і похідними одна від одної, оскільки від задоволення одних не залежить задоволення інших.

³² Наприклад, використовуючи оціночне поняття “вкрай не вигідні умови” (ст. 233 ЦК України), законодавець мав на увазі не відсутність прибутку у потерпілої особи, а відсутність еквівалентності у відносинах, тобто явну непропорційність виконання у грошовій оцінці. Водночас не можна ототожнювати еквівалентність у відносинах і прибутковість угоди. Праву в принципі байдуже, чи забезпечуватиме правочин отримання високого прибутку або надприбутку для осіб, які його вчинили, так само не має будь-якого юридичного значення і те, що саме уявляла особа при укладенні правочину (мотив, що формує її волю, очікування отримати певного розміру прибуток тощо). Підкреслимо, що вимоги щодо прибутковості угоди/правочину немає ані в ЦК України, ані в ГК України. Своєрідним винятком для договірних зобов'язань можна вважати відшкодування втраченої (упущеної) вигоди, тобто неoderжаний прибуток (ст. 22 ЦК України, ст. 225 ГК України), але це є видом відповідальності компенсаційного характеру, пов'язаної із порушенням договірних зобов'язань.

Критерії пов'язаності позичальників між собою та схожості переважної більшості забезпечень цих кредитів, що наводить позивач в обґрунтування об'єднання вимог в одному позові, не є достатніми для застосування правил об'єднання позовів у розумінні статті 173 Господарського процесуального кодексу України³³.

Аналогічний правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду від 15 лютого 2019 р. у справі № 910/11811/18³⁴.

Підприємницький ризик не є підставою для притягнення до відповідальності. У літературі звертається увага на те, що і для доктрини, і для судової практики актуальним є питання про припустимість поширення вимог про належну турботливість та обачливість до меж розумного підприємницького ризику, тому підставою відповідальності керівника юридичної особи мають визнаватися дії, вчинені ним за межами такого ризику³⁵. Водночас у законодавстві не розмежовуються поняття звичайних умов цивільного обороту та розумного (звичайного) підприємницького ризику з тим, щоб запобігти безпідставному застосуванню заходів відповідальності до учасників корпоративних відносин. У будь-якому випадку такі оціночні поняття, як звичайні умови та розумний ризик, мають бути наповнені конкретним змістом у процесі доказування відповідно до процесуального законодавства. Таке розуміння узгоджується із наявною судовою практикою (див., наприклад, постанову Вищої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17³⁶).

Як вбачається із матеріалів судової практики, у деяких випадках як умова відповідальності посадової особи товариства розглядається недотримання нею вимог добросовісності та розумності. При цьому питання про те, чи можуть бути дії/бездіяльність посадової особи, які не відповідають критеріям розумності та добросовісності, самостійною умовою цивільно-правової відповідальності, як свідчить практика, виникає при застосуванні ст. 92 ЦК України.

У нормах ст. 92 ЦК України містяться загальні принципи управління юридичною особою і вони спрямовані не тільки на захист прав самої юридичної особи від неправомірних дій органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, а й на забезпечення стабільності відносин цивільного обороту.

³³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 липня 2019 р. у справі № 916/2733/18 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83285268>> (дата звернення: 13.06.2021).

³⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 лютого 2019 р. у справі № 910/11811/18 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79845980>> (дата звернення: 13.06.2021).

³⁵ Спасибо-Фатєєва (н 14) 544–5.

³⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743713>> (дата звернення: 13.06.2021).

Згідно з ч. 4 ст. 92 ЦК України, якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

Дія частини 4 ст. 92 ЦК України поширюється тільки на посадових осіб виконавчого органу юридичної особи, які несуть солідарну відповідальність за завдані юридичній особі збитки, якщо вони діяли від її імені в порушення своїх обов'язків щодо представництва. Солідарну відповідальність не несуть ані члени наглядової ради, ані члени ревізійної комісії, навіть якщо вони розглядали питання, наприклад, вчинення правочинів із заінтересованістю або значних правочинів, оскільки такі органи не виступають у відносинах цивільного обороту від імені юридичної особи³⁷.

Висновок щодо застосування норм ст. 92 ЦК України міститься у пунктах 43, 44 постанови Верховного Суду від 4 грудня 2018 р. у справі № 910/21493/17:

43. Згідно з вимогами статті 92 Цивільного кодексу України особи, які виступають від імені юридичної особи, зобов'язані діяти не лише в межах своїх повноважень, але й добросовісно і розумно. З огляду на положення наведеної правової норми та довірчий характер відносин між господарським товариством та його посадовою особою (зокрема директором чи генеральним директором) протиправна поведінка посадової особи може виражатись не лише у невиконанні нею обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищенні повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства, а й у неналежному та недобросовісному виконанні таких дій без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм розсудом, прийнятті очевидно необачних чи марнотратних рішень.

44. Водночас відповідно до вимог статей 13, 74 Господарського процесуального кодексу України на позивача покладений обов'язок доведення обставин щодо наявності правових підстав для застосування до відповідача заходів цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків, зокрема щодо наявності неправомірної поведінки з боку відповідача³⁸.

У постанові від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17 Велика Палата Верховного Суду зазначила, що правовідносини між товариством і керівником мають довірчий характер, а протиправна поведінка поса-

³⁷ Спасибо-Фатєєва (н 14) 445.

³⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 4 грудня 2018 р. у справі № 910/21493/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78412710>> (дата звернення: 13.06.2021).

дової особи полягає у неналежному та недобросовісному виконанні певних дій, без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїми посадовими обов'язками за власним умислом (розсудом), прийнятті очевидно необачних, марнотратних і завідомо корисливих на користь такої посадової особи рішень. Положеннями ст. 92 ЦК України та ст. 89 ГК України передбачено відповідальність членів органу юридичної особи, її посадових осіб, зокрема і її керівника, якщо він діяв всупереч інтересам цієї особи (п. 6.22)³⁹. Аналогічна позиція викладена в п. 57 постанови Великої Палати Верховного Суду від 26 листопада 2019 р. у справі № 910/20261/16⁴⁰. Отже, як вбачається зі змісту наведених постанов, Верховний Суд:

– надав оцінку правомірності (у точному сенсі) дій посадової особи, тобто їх відповідності нормам локальних актів самої юридичної особи (невиконання посадовою особою обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищення повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства);

– конкретизує оціночні поняття добросовісності та розумності на основі оцінки фактичних обставин справи відповідно до встановлених ГПК України правил доказування.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на таке.

Застосування оціночних понять (добросовісність, розумність, справедливість) для формулювання об'єктивної сторони правопорушень, які вчиняються посадовими особами корпорації, поряд з іншими чинниками неправового характеру, ускладнює притягнення посадових осіб до відповідальності, оскільки їх недотримання законодавцем не кваліфікується як правопорушення. Це опосередковано підтверджувалося положеннями Принципів корпоративного управління, затверджених рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 р. № 955 (нині втратили чинність відповідно до рішення НКЦПФР від 12 березня 2020 р. № 118, але були чинними в період існування спірних відносин):

3.1.8. Правовідносини між товариством та членами наглядової ради базуються на положеннях, укладених між ними цивільно-правових договорів. Положення цивільно-правових договорів, що визначають взаємні права та обов'язки, порядок оплати, систему заохочень, відповідальність сторін, порядок та наслідки припинення правовідносин завчасно повідомляться усім кандидатам у члени ради. <...>

3.3.6. Посадові особи відшкодовують збитки, завдані товариству внаслідок невиконання або неналежного виконання ними свого обов'язку діяти добросовісно та розумно в найкращих інтересах товариства. Відповідні

³⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 р. у справі № 911/2129/17 (н 36).

⁴⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 листопада 2019 р. у справі № 910/20261/16 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>> (дата звернення: 13.06.2021).

положення про відповідальність посадових осіб передбачається цивільно-правовими або трудовими договорами, що укладаються між товариством та посадовими особами⁴¹.

В українському цивільному праві закріплено фундаментальну презумпцію добросовісності учасника цивільних відносин: якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом (ч. 5 ст. 12 ЦК України).

Іншою фундаментальною презумпцією цивільного права є презумпція вини особи, яка вчинила правопорушення: особа вважається винною у завданні шкоди, невиконанні зобов'язання або іншому правопорушенні, оскільки не буде доведено іншого (ст. 614 та ч. 2 ст. 1166 ЦК України).

Необхідність застосування категорії добросовісності зазвичай виникає у випадках, коли необхідно оцінити, як здійснюється цивільне право або виконується обов'язок, тобто недобросовісність є лише однією з ознак, яка може свідчити про неправомірність і винуватість поведінки. Але ознака не тотожна самому явищу (вині), тому недобросовісність може свідчити як про неправомірні дії, так і про дії, оцінка яких міститься за межами правової кваліфікації⁴². Оцінюючи дії суб'єктів правовідносин в аспекті добросовісності, необхідно розрізняти два значення цієї категорії: 1) коли вона визначає межі здійснення права; 2) коли вона характеризує поведінку суб'єкта. Тому судові рішення має ґрунтуватися не на вірогідному характері презумпцій, а на оцінці доказів відповідно до правил доказування за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (статті 86, 236 ГПК України).

Зміст ст. 92 ЦК України, ст. 63 Закону про АТ, ст. 90 ГК України та практика їх застосування *не дають підстав для висновку, що притягнення посадової особи до відповідальності можливе лише за порушення вимог добросовісності та розумності*.

Протиправна поведінка є тоді, коли посадові особи припускаються порушень корпоративного законодавства і внутрішніх актів товариства⁴³. Принципи добросовісності і розумності можуть бути додатковим критерієм для оцінки винної поведінки суб'єкта, об'єктивної сторони

⁴¹ Про затвердження Принципів корпоративного управління: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 р. № 955 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text>> (дата звернення: 2021).

⁴² А Диденко, 'Вызовы времени: условия гражданско-правовой ответственности' в Диденко А (ред), *Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Выпуск 50* (Алматы 2017) 30–2.

⁴³ Спасибо-Фатеева (н 14) 442.

правопорушення та причинно-наслідкового зв'язку між діями і нанесеними товариству збитків⁴⁴.

Висновки. Підставою притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб АТ за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю), є спільно вчинене посадовими особами товариства правопорушення у відносинах корпоративного управління.

Умовами притягнення до солідарної відповідальності посадових осіб АТ за збитки, завдані товариству їхніми діями (бездіяльністю), є протиправність, наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок, вина порушника у їх сукупності.

Зміст ст. 92 ЦК України, ст. 63 Закону про АТ, ст. 89 ГК України та практика їх застосування не дають підстав для висновку, що притягнення посадової особи до відповідальності можливе лише за порушення вимог добросовісності та розумності.

Протиправна поведінка є тоді, коли посадові особи припускаються порушень норм корпоративного законодавства і внутрішніх актів товариства, а також умов про відповідальність, що містяться у цивільно-правових договорах, укладених із такими особами. Перелік протиправних дій посадових осіб закріплений у ст. 89 ГК України. Притягнення посадової особи до відповідальності лише за порушення загальних вимог добросовісності та розумності неможливе.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Gutnikov O, *Korporativnaja otvetstvennost' v grazhdanskom prave* (IZISP 2019) (in Russian).
2. Kravchuk V, *Korporativne pravo. Naukovo-praktychnyi komentar zakonodavstva ta sudovoї praktyky* (Istyna 2005) (in Ukrainian).
3. Lukach I, *Teoretychni problemy pravovoho rehuliuвання korporativnykh vidnosyn v Ukraini* (Lira-K 2015) (in Ukrainian).
4. Shcherbyna V, *Vybrane: zbirka statei* (Lira-K 2015) (in Ukrainian).
5. Spasybo-Fatieieva I (red), *Korporativne upravlinnia* (Pravo 2007) (in Ukrainian).

Edited books

6. Bezklubyi I (red), *Vidpovidalnist u pryvatnomu pravi* (Hramota 2014) (in Ukrainian).
7. *Tsyvilne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk* (Biriukov I, Zaika O red, 3-tie vyd, zmin ta dopovn, Alerta 2014) (in Ukrainian).

⁴⁴ Такими можуть бути визначені в Кодексі корпоративного управління фідучіарні обов'язки наглядової ради товариства, зокрема принцип лояльності (розділ 3.2) Див.: Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації (н 13).

8. Didenko A, 'Vyzovy vremeni: uslovija grazhdansko-pravovoj otvetstvennosti' A Didenko (red), *Grazhdanskoe zakonodateľstvo. Stat'i. Kommentarii. Praktika. Vypusk 50* (Almaty 2017) (in Russian).
9. Maidanyk R (red), *Anomalii v tsyvilnomu pravi Ukrainy: navchalno-praktychnyi posibnyk* (Iustinian 2007) (in Ukrainian).
10. Mamutov (red), *Naukovo-praktychnyi komentar Hospodarskoho kodeksu Ukrainy* (Iurinkom Inter 2004) (in Ukrainian).
11. Znamenskyi H, Shcherbyna V (red), *Naukovo-praktychnyi komentar Hospodarskoho kodeksu Ukrainy* (3-tie vyd, pererob i dop, Yurinkom Inter 2012) (in Ukrainian).

Journal articles

12. Siadrysta I, 'Deiaki problemy vyznachennia subiekta aktsionernoi vidpovidalnosti (2020) 12 Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo 82 (in Ukrainian).
13. Zhornokui V, 'Rozumnist ta dobrosovisnist: svitova praktyka zastosuvannia shchodo vidpovidalnosti chleniv orhaniv aktsionerного tovarystva za yoho borhy (2019) 2 Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo 26 (in Ukrainian).

Olena Belianezych

CONTROVERSIAL ISSUES OF JOINT AND SEVERAL LIABILITY
OF JOINT-STOCK COMPANY OFFICIALS
FOR THE DAMAGES CAUSED TO THE COMPANY

ABSTRACT. The article presents the analysis of the norms of the Commercial Code of Ukraine and corporate legislation, which provide for joint and several liability of company officials for the damages caused to the company by their actions (omissions), as well as current law enforcement practice of the Supreme Court.

The liability of officials is corporate and differs from liability in contract or in tort in the grounds and nature of relations in which it is applied. The article supports the scientific position that corporate law should operate on the principle of specialty: liability is incurred only for those violations, on those grounds, under those conditions and in respect of those legal persons as specified by law, statutory documents of the entity or the shareholders agreement. The liability of any person cannot be established by analogy and therefore for holding company's officials liable there must always be a clearly defined legal fact (action, omission) with which the law associates the occurrence of the relevant negative consequences for the company.

Corporate governance violations are defined as illegal behavior (action or omission) of a person who does not comply with mandatory norms of the law (norms that establish the powers of the bodies of the company and the procedures for their implementation), with internal documents of the company that establish the responsibilities of such persons, with customary business practice, terms of a civil contract concluded with such person, and who violates the subjective rights of another participant of corporate relations or the company. Article 89 of the Commercial Code of Ukraine establishes the list of illegal actions of officials. It is defined that the ground for holding officials of a joint-stock company jointly and severally liable for damages caused to the company by their actions (omissions) is a violation jointly committed by the company officials in the corporate governance relations. Wrongfulness, existence of harm, causal connection, guilt of the wrongdoer in their entirety are the conditions for holding company officials jointly

Олена Беяневич

and severally liable. The presumption of guilt of the debtor, which operates in civil and commercial law, should be applied in relations of corporate governance as well. The guilt of officials whose actions can be qualified as grounds for civil liability for damages caused to the company shall be presumed. The burden of proof of the fact of illegal behavior, the extent of damage and direct causal connection between the violation and the damage lies with the plaintiff. Company officials may be released from liability for damages caused to the company if they prove that their actions did not go beyond the usual risk in adopting the relevant managerial decisions that resulted in negative consequences for the company. Officials cannot be held liable only for violation of general principles of good faith and reasonableness.

KEYWORDS: joint and several liability; company official; damages; violations in the corporate governance relations; the principle of specialty.